

УДК 378.4

Н.О. Терентьєва,

докторант Інституту вищої освіти НАПН України

ПРОЕКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РОБОТА З АРХІВНИМИ / ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ»

Терентьєва Н.О.

ПРОЕКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РОБОТА З АРХІВНИМИ / ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ»

У статті представлено лекційний блок (основні питання для вивчення) навчальної робочої програми та основні питання для виконання завдань архівної практики. Наголошено, що предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретичні та практичні засади джерелознавства, історичні джерела, архівна справа, робота з архівними фондами. Все це закладає підґрунтя для опанування і підготовки до викладання дисциплін історико-педагогічного спрямування та опрацювання матеріалів для підготовки й написання дослідницьких історико-педагогічних робіт, орієнтує магістрантів щодо історичних аспектів здійснення професійної діяльності, ознайомлює з правилами роботи в архівах, технологіями роботи з історичними джерелами. Окреслено контент-наповнення змістових модулів: 1. Джерелознавство як наука про історичні джерела. 2. Технології роботи з архівними (історичними) джерелами. Метою викладання навчальної дисципліни є формування культури історичного мислення. Цей курс допоможе магістрантам пізнати особливості професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, а також адаптуватися до майбутньої професійної діяльності у ВНЗ.

Ключові слова: джерелознавство, історичні джерела, історичні пам'ятки, першоджерела, масові джерела, унікальні джерела, наративні джерела.

Terentieva N.O.

CONTENT DESIGN OF THE COURSE "WORK WITH ARCHIVAL / HISTORICAL SOURCES"

The article presents the lecture block (main issues of study) of educational training program and the main issues of providing the tasks of archival practice. It emphasizes that the subject of the study of the course is theoretical and practical basis of sources studies, historical sources, archival science, and work with archival funds. These factors are the basis for the study and training in teaching subjects of historical and pedagogical direction, processing materials for the training and writing historical research and educational works, focus undergraduates on historical aspects of professional activity, introduce the rules of work in archives, and technology of work with historical sources. It is outlined the content of the following modules: 1. Sources Studies as the Science of Historical Sources. 2. Technology of Work with Archival (Historical) Sources. The goal of teaching the following discipline is development of the culture of historical thinking. This course will help undergraduates to learn the peculiarities of professional activity of the university teacher as well as to adapt to the future professional career at high school.

Key words: sources studies, historical sources, historical monuments, primary source, mass sources, unique sources, narrative sources.

Терентьєва Н.А.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «РАБОТА С АРХИВНЫМИ / ИСТОРИЧЕСКИМИ ИСТОЧНИКАМИ»

В статье представлены лекционный блок (основные вопросы для изучения) учебной рабочей программы и основные вопросы для выполнения задач архивной практики. Отмечено, что предметом изучения учебной дисциплины являются теоретические и практические основы источниковедения, исторические источники, архивное дело, работа с архивными фондами. Все это закладывает основу для освоения и подготовки к преподаванию дисциплин историко-педагогического направления, обработки материалов для подготовки и написания

исследовательских историко-педагогических работ, ориентирует магистрантов относительно исторических аспектов осуществления профессиональной деятельности, знакомит с правилами работы в архивах, технологиями работы с историческими источниками. Определено контент-наполнение содержательных модулей: 1. Источниковедение как наука об исторических источниках. 2. Технологии работы с архивными (историческими) источниками. Целью преподавания учебной дисциплины является формирование культуры исторического мышления. Этот курс поможет магистрантам познать особенности профессиональной деятельности преподавателя учебного заведения, а также адаптироваться к будущей профессиональной деятельности в ВУЗе.

Ключевые слова: *источниковедение, исторические источники, исторические памятники, первоисточник, массовые источники, уникальные источники, нарративные источники.*

Серед дисциплін варіативної частини навчального плану підготовки магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» виокремлюємо спеціалізований курс «Робота з архівними / історичними джерелами», який є інтегрованим та складним для опанування, оскільки його зміст включає теоретичну та практичну складові, пов'язані з діяльністю архівних установ та знаходженням і оформленням архівних джерел.

Процес трансформації українського суспільства потребує наявності в Україні фахівців, здатних на високому професійному рівні координувати, організувати навчально-виховний процес у вищій школі, впроваджувати сучасні педагогічні технології з навчання та виховання студентської молоді.

Відповідно до вищезазначеного викладачі вищої школи набувають знання з державного регулювання освітньої-професійної діяльності, дидактичних систем у вищій освіті, педагогічної та професійної психології, ознайомлюються з актуальними питаннями змісту освіти і моделювання професійної діяльності фахівця, опановують методику викладання педагогічних дисциплін, формують уміння застосовувати інноваційні освітні технології, інформаційні технології навчання, володіти професійною етикою, основами менеджменту тощо. Набути зазначеного можна в університетах, оскільки, за висловлюванням С. Квіта, університети — це платформа для розвитку суспільства і конкурентоздатності національної економіки (С. Квіт, 2015).

Представлено навчальні програми: робочу навчальну програму навчальної дисципліни підготовки магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» «Робота з архівними (історичними) джерелами» та програму професійної безперервної архівної практики. Програми є авторськими, вони базуються на матеріалах ліцензійної та акредитаційної справи спеціальності «Педагогіка вищої школи» (розробники: Бобрицька В.І., Терентьева Н.О.). Навчальна програма представлена за формою 12 Міністерства освіти і науки України, програма

професійної безперервної практики представлена фрагментарно.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретичні та практичні засади джерелознавства, історичні джерела, архівна справа, робота з архівними фондами. Навчальна дисципліна «Робота з архівними (історичними) джерелами» є такою, що закладає підґрунтя для опанування і підготовки до викладання дисциплін історико-педагогічного спрямування та опрацювання матеріалів для підготовки і написання дослідницьких історико-педагогічних робіт, орієнтує магістрантів щодо історичних аспектів здійснення професійної діяльності, ознайомлює з правилами роботи в архивах, технологіями роботи з історичними джерелами.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Джерелознавство як наука про історичні джерела. 2. Технології роботи з архівними (історичними) джерелами.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування культури історичного мислення. Цей курс допоможе магістрантам пізнати особливості професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, а також адаптуватися до майбутньої професійної діяльності у ВНЗ. Основними завданнями вивчення дисципліни є: навчити студентів використовувати різні історичні джерела, критично осмислювати їх; знаходити у спадщині минулих часів можливі шляхи розв'язання сучасних суспільних проблем; використовувати набутий досвід та результати у професійній діяльності та власному науковому зростанні. Під час опанування дисципліни магістрант може набути таких компетентностей: здатність до аналізу, співставлення, порівняння педагогічних явищ, виявлення співвідношення освітньої практики; здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички організації та проведення науково-педагогічних досліджень; здатність використовувати культурні надбання українського народу в процесі освітньої діяльності; здатність використовувати теоретичні знання та практичні навички застосування комунікативних технологій, ораторського

мистецтва та риторичної комунікації для здійснення ділових комунікацій у професійній сфері.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ЯК НАУКА ПРО ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Тема 1. Вступ. Джерелознавство як галузь науки

Джерелознавство (історичне джерелознавство) як наука про історичні джерела, теорія і практика їх використання в історичних / історико-педагогічних дослідженнях.

Концепції та теорії вивчення джерел: Французька історична школа «анналів» як відображення людинознавчої, народознавчої концепції історії / історія матеріальних цивілізацій людства (М. Блок, Л. Февр); теорія А. Тойнбі — розвиток людства як кругообіг локальних цивілізацій, де рушійною силою виступає «творча еліта», яка веде за собою «інертну більшість»; теорія пасіонарності (Л. Гумільов) — основою діяльності, яка залишається в історії, є надлишок «біохімічної енергії» людини (В. Вернадський).

Теоретичні та практичні засади джерелознавства. Теорія джерелознавства як сукупність систематизованих узагальнюючих знань про його предмет, об'єкт, завдання, методологічні принципи, структуру, місце в науці. Джерелознавча практика як безпосередній пошук, виявлення і вивчення конкретних груп джерел з метою визначення їх інформативної цінності, практичне застосування відомостей в конкретних дослідженнях. Основні функції джерелознавства: пізнавальна, світоглядна, прогностична; евристична, аналітична.

Принципи історичних досліджень: історизму, об'єктивізму, соціального підходу, альтернативності.

Джерелознавство в системі наук: до початку ХХ ст. — спеціальна історична наука (як архівознавство, археографія, геральдика, дипломатика, нумізmatика, палеографія, сфрагістика, генеалогія, хронологія тощо); перша чверть ХХ ст. — джерелознавство як фундаментальна історична наука; кінець ХХ — початок ХХІ ст. — джерелознавство як сукупність засобів одержання інформації.

Структура історичного джерелознавства (М. Варшавчик): логічний аспект (теорія джерелознавства, методологія джерелознавства, методика джерелознавства, джерелознавча практика), предметний аспект (джерелознавство окремих історичних наук, джерелознавство окремих епох, джерелознавство окремих класів (груп) джерел, джерелознавство окремих проблем науки, джерелознавство окремих регіонів, джерелознавство окремих сфер суспільного життя), субдисциплінарний (спеціальні історичні

дисципліни: що вивчають окремі типи і види джерел, що розробляють спеціальні методи роботи з джерелами), функціональний аспект (пошук та виявлення джерел, відбір джерел та їхня класифікація, джерелознавча критика, введення джерел до наукового обігу).

Джерелознавча критика: аналітична (досліджуються окремі джерела з метою отримання конкретних фактів) і синтетична (досліджує комплекс джерел з метою отримання сукупності фактів); фактична (для перевірки повноти і достовірності джерела шляхом зіставлення його фактичної інформації з інформацією аутентичних джерел); логічна (для перевірки повноти і достовірності джерела шляхом зіставлення інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій).

Основні поняття теми: джерелознавство, історичне джерелознавство, історичні джерела, історичні дослідження, історико-педагогічні дослідження, людинознавча / народознавча концепція, локальні цивілізації, творча еліта, інертна більшість, пасіонарії, субпасіонарії, гармонійні люди, концепції та теорії вивчення джерел, архівознавство, історіографія, теорія джерелознавства, джерелознавча практика, структура історичного джерелознавства, джерелознавча критика.

Тема 2. Історичні джерела, суть та класифікація

Історичні джерела як комплекс документів і предметів матеріальної культури, що безпосередньо віддзеркалюють історичний процес й окремі факти, доконані події, на підставі яких відтворюється уявлення про історичну епоху, висувуються гіпотези щодо причин та наслідків тощо. Історичні джерела як реліквії минулого. Історичні пам'ятки — речові, писемні, фольклорні, народно-звичаєві, лінгвістичні та інші реліквії. Властивості історичних джерел: спільні та відмінні. Прихований характер інформації.

Класифікація історичних джерел. За формальною ознакою (за часом їх походження і відображення дійсності певного історичного періоду). Тематична класифікація джерел: безпосередня історична інформація та опосередкована (нарративні джерела). Загальноприйнята класифікація джерел за видами (тільки до писемних пам'яток): літописи, законодавчі акти, діловодна документація, приватні акти, статистичні джерела, періодична преса, документи особистого походження (мемуари, спогади, щоденники), листи і автобіографії, літературні пам'ятки, публіцистика і політичні твори, наукові праці з певних історичних періодів; і типами (для всіх джерел): письмові, речові, етнографічні (речові, письмові, усні), усні (дума, пісня, переказ, прислів'я, народні знання), лінгвістичні, фотодокументи, фотодокументи. За кількома ознаками

Тема 3. Основні аспекти організації архівної
справи в сучасній Україні

одночасно: економіко-статистичні, економіко-географічні, військово-топографічні. Масові (відображають однотипні, одноструктурні явища, що часто повторювалися свого часу) та унікальні (містять інформацію про важливі історичні явища, події та процеси минулого і відкриті в одній або кількох редакціях) джерела. Первинні (першоджерела) та вторинні (історіографія: статті, монографії, підручники) історичні тексти. Історичні й археологічні (феномени-артефакти — знаряддя і результати людської діяльності) джерела.

Первинні і вторинні джерела в різних наукових галузях: історія, журналістика, бібліотечна справа, політологія, ІТ, наукова література.

Класифікація історичних джерел за метою створення (І. Дройзен): ненавмисні (залишки, що відображають факти безпосередньо), навмисні (свідцтва) і змішані (пам'ятники); за ступенем близькості джерела до історичного факту (Е. Бернгейм): залишки (зовнішня критика) і традиція (зовнішня і внутрішня критика); за носієм (Е. Фрімен): речові (пам'ятники), письмові (документи), словесні (розповіді) / за способом кодування та зберігання інформації; змішана класифікація (А. Ксенополь): речові (пам'ятники), ненавмисні і усвідомлені (документи); за способом відображення історичного факту (К. Ерслев): залишки (людей і природні), людські вироби, факти сучасного життя, що дають уявлення про події минулого; класифікація А.С. Лаппо-Данилевського: джерела, що зображують історичне явище і джерела, що відображають явище; класифікація за соціально-економічними формаціями (7 етапів історичного розвитку); за видами і типами.

Зовнішня критика джерела (визначення зовнішніх особливостей джерела; встановлення походження джерела (встановлення автентичності, з'ясування історії, визначення оригіналу і наступних варіантів, прочитання тексту, визначення часу і місця виникнення, атрибуція (встановлення авторства), з'ясування причин, цілей, історичних обставин появи тексту, визначення його соціальних функцій); інтерпретація або тлумачення тексту: з'ясування смислів тексту, коректне його розуміння. Внутрішня критика джерела: інтерпретація або тлумачення тексту: з'ясування смислів тексту, коректне його розуміння; вивчення фактичного змісту письмового джерела і з'ясування його відповідності історичній дійсності; джерелознавчий синтез пам'ятника.

Основні поняття теми: історичні джерела, історичні пам'ятки, першоджерела, історіографія, масові джерела, унікальні джерела, наративні джерела, види джерел, типи джерел, класифікація джерел за ознаками, зовнішня критика, внутрішня критика.

Архівна справа як важлива складова інформаційної та культурної сфери життєдіяльності суспільства, що охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання, пов'язані з нагромадженням, обліком, зберіганням юридичними і фізичними особами архівних документів та використанням відомостей, що в них містяться.

Початок національного архівного законодавства — реформування архівної системи України — Закон «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (грудень 1993 р.): загальні положення; національний архівний фонд та його формування; право власності на документи національного архівного фонду; облік і зберігання національного архівного фонду; використання національного архівного фонду; система архівних установ; фінансове, матеріально-технічне і кадрове забезпечення архівних установ; міжнародне співробітництво в архівній справі тощо.

Правові засади функціонування архівних установ. Запровадження цілісної категорії культури і права — Національний архівний фонд (НАФ). Державні архівні установи визнано державними органами. Визнання архівних документів як рухомого майна (грудень 2011 р.). Закони України «Про загальне діловодство», «Про електронні документи та електронний документообіг», профільні стандарти, формування Національного архівного фонду, Концепція захисту національних інтересів у сфері архівної справи, Державна програма розвитку архівної справи.

Державний комітет архівів України (Держкомархів) — спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства — функції управління архівною справою, контролю і нормативно-методичного забезпечення ведення діловодства. Центр інформаційних технологій (2000 р.) — розробка програмного продукту «Архівні фонди України» з подальшою інформатизацією місцевих фондів і каталогів.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України (створено на базі документів Центрального архіву революції УРСР, Центрального архіву праці УРСР і Центрального історичного архіву, Харків, 1945; переведено до Києва у 1992 р. як Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади й органів державного управління УРСР).

Центральні державні історичні архіви м. Києва (на базі фондів Центрального архіву давніх

актів у Києві, Центрального архіву революції та Київського обласного архіву, 1941 р.), м. Львова (створено на базі Архіву давніх актів м. Львова і Державного архіву у Львові як Центральний державний архів давніх актів, 1939 р.).

Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного (Київ, 1932 р.). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (Київ, 1966 р.). Центральний державний науково-технічний архів України (Харків, 1989 р.). Український науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства (Київ, 1994 р.).

Місцеві державні архівні установи, архівні відділи районних державних адміністрацій. Трудові архіви. Галузеві державні архіви та архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв і бібліотек. Архіви й архівні підрозділи об'єднань громадян, релігійних організацій, підприємств, установ і організацій.

Основні поняття теми: архівний документ, архівний фонд, архівна справа, унікальний документ, діловодство, архівна установа, архів, архівний підрозділ, архівний відділ, державна архівна установа, приватне архівне зібрання, таємний архів, державна реєстрація документів, довідковий апарат, номенклатура справ, архівна довідка.

Тема 4. Основні правила роботи державних архівів України

«Правила роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій» (2001 р.): загальна частина; основні положення роботи архівних установ; основні положення формування архівних справ; експертиза цінності документів.

Основні правила роботи державних архівів України (схвалено колегією Держкомархіву України, 2004 р.): Національний архівний фонд і державні архіви; організація роботи архіву (управління архівом, планування роботи архіву, організація праці в архіві, виконання робіт та послуг, кодекс етики), організація документів НАФ, формування НАФ (експертиза цінності документів, комплектування архіву), управління архівною справою і діловодством, облік документів у архіві, забезпечення збереженості документів в архіві, архівне описування та довідковий апарат, користування документами архіву та використання архівної інформації (основні принципи користування документами архіву, форми використання відомостей, інформаційне забезпечення, інформаційне обслуговування, видавання документів, експонування документів, оприлюднення документів, демонстрація документів, публікація діяльності архіву), науково-дослідна та методична робота архіву, інформатизація архівної справи.

Основні поняття теми: експертиза цінності документів, кодекс етики архівіста, інформаційне забезпечення, інформаційне обслуговування, експонування документів, оприлюднення документів, довідковий апарат, архівне описування, комплектування архіву.

Тема 5. Правила оформлення посилань на архівні документи

Правила оформлення посилань на архівні документи у дисертаціях: архівні документи на паперових носіях; науково-технічні документи Центрального державного науково-технічного архіву України; аудіовізуальні документи Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного та центральних, місцевих, галузевих державних архівів.

Правила оформлення посилань на архівні документи у прикнижкових, прикінцевих, пристатейних списках джерел (монографії, навчальні посібники, статті тощо): архівні документи на паперових носіях; науково-технічні документи Центрального державного науково-технічного архіву України; аудіовізуальні документи Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного та центральних, місцевих, галузевих державних архівів. Скорочення назв державних архівних установ України.

Основні поняття теми: прикнижкові, прикінцеві, пристатейні списки джерел, архівні посилання, архівні установи, посилання.

Для більш ефективного опанування та заучування у специфіку навчальної дисципліни нами розроблено низку завдань для самостійної роботи, спрямованих на поглиблення набутих під час теоретичного блоку компетентностей. Представляємо завдання за тематичним розподілом.

Тема: Вступ.

Джерелознавство як галузь науки

1. Обрати історичне джерело та здійснити джерелознавчу критику (джерело узгодити з викладачем).
2. Визначити роль джерелознавства в системі історичних наук та здійснити їх короткий опис із зазначенням векторних зв'язків.
3. Схарактеризувати основні принципи історичних досліджень (див. лекційний курс).

Тема: Історичні джерела, суть та класифікація

1. Схарактеризувати історичні пам'ятки України як реліквії — 3 групи.
2. Обрати історичне джерело та здійснити його внутрішню і зовнішню критику (джерело узгодити з викладачем).
3. Схарактеризувати первинні і вторинні джерела в обраній науковій галузі (галузь узгодити з викладачем).
4. Добрати первинні (першоджерела) та вторинні (історіографія) джерела до тематики власної магістерської роботи — 3+7 позицій.

5. Навести приклади фоно- та фотодокументів — 5 позицій.

Тема: Основні аспекти організації архівної справи в сучасній Україні

1. Здійснити історичний екскурс у становлення архівної справи України — до 1917 року.

2. Дати приклад (скан-, фото- тощо) унікального архівного документу.

3. Окреслити специфіку міжнародного співробітництва в архівній справі.

Тема: Основні правила роботи державних архівів України

1. Представити кодекс етики архівіста та порівняти його основні положення з кодексом етики викладача вищої школи — 8 позицій.

2. Окреслити основні позиції науково-дослідної та методичної роботи обраного державного архіву України (архів узгодити з викладачем).

Тема: Правила оформлення посилань на архівні документи

1. Представити правила користування архівними фондами.

2. Добрати до обраної тематики магістерської роботи та відповідним чином оформити архівні документи з різних архівів та архівних фондів (див. лекційний матеріал) — 10 позицій.

3. Представити узагальнену таблицю правил оформлення посилань на архівні документи у наративних джерелах.

Практичний блок завершується проходженням архівної безперервної практики, основні завдання якої згруповані таким чином:

Теоретичний блок:

Завдання 1.1. Ознайомитись з мережею Центральних державних архівних установ України та переліком їх основних фондів.

Завдання 1.2. Ознайомитись з мережею державних архівних установ в регіонах України та переліком їх основних фондів (дві області на вибір студента).

Практичний блок:

Завдання 2.1. Ознайомитись з архівними джерелами та матеріалами щодо просвітницької

та/або педагогічної діяльності педагога-науковця й зафіксувати основні аспекти діяльності з дотриманням правил цитування архівних джерел.

2.1.1. Період 20–30-х рр. XX століття / інститути народної освіти, технікуми, наукові установи.

2.1.2. Періоди 30–40-х рр. XX століття / університети, педагогічні інститути, учительські інститути, наукові установи.

Завдання 2.2. Ознайомитись з архівними джерелами та матеріалами щодо діяльності університетів в Україні у повоєнні роки та зафіксувати основні аспекти діяльності з дотриманням правил цитування архівних джерел.

2.2.1. Університет м. Києва.

2.2.2. Регіональний вищий навчальний заклад.

Науковий блок:

Завдання 3.1. Підготувати наукову публікацію (матеріали) за тематикою магістерського дослідження з посиланням на архівні джерела, опрацьовані під час практики.

Пропозиції щодо проведення практики:

Таким чином, реалізовано мету (яка визначається відносно до її ролі та місця в едукативному процесі й полягає в надбанні студентами практичного досвіду у галузі архівної діяльності) та основні завдання архівної практики, зокрема: актуалізація та закріплення теоретичних знань отриманих студентами при вивченні відповідних навчальних дисциплін; ознайомлення студентів-практикантів із системою функціонування державних архівів; оволодіння уміннями та навичками з методики фондової, експозиційної та науково-просвітньої роботи; формування вміння роботи з архівними джерелами; виховання у студентів дбайливого ставлення до архівних документів як до національного надбання.

Отже, коректний інформаційний контент навчальних дисциплін та доцільне методичне забезпечення сприяє формуванню знанневої людини з інноваційним мисленням в умовах університетського освітнього середовища і формує інноваційно-критичний потенціал університету в цілому.

ДЖЕРЕЛА

1. Робота з архівними (історичними) джерелами : прогр. для студ. ОКР магістр / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; [уклад. : Н.О. Терентьева]. — Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2015. — 72 с.

REFERENCES

1. Robota z arkhivnymy (istorychnymy) dzherelamy : prohr. dlia stud. OKR mahistr / Kyiv. un-t im. B. Grinchenka; [uklad. : N.O. Terentieva]. — Cherkasy : Chabanenko Yu.A., 2015. — 72 s.

Прийнято до друку — доктор педагогічних наук, професор О.В. Малихін